

Стогова О.В.

канд. політ. наук, доцент кафедри
державно-правових дисциплін

ПОНЯТТЯ «ВЕЛИКОЇ ДЕРЖАВИ» ТА «НАДДЕРЖАВИ»: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ

У теорії та філософії права, у теорії та історії міжнародних відносин є давні проблеми, які не втратили своєї актуальності. Такою проблемою є визначення та співвідношення таких понять як «наддержави» та «велика держава». Серед основних дослідників великих держав, які звертали увагу насамперед на силові прояви їхньої діяльності, необхідно згадати Д. Зінгера та М. Смолла, Річардсона, Б. Рассета, Ф. Дантона, які розглядали загальні причини міжнародних конфліктів, в тому числі і за участю великих держав, а також дослідження Ф. Вудса, А. Балтцлі, П. Сорокіна та К. Райта, присвячених політиці переважно європейських великих держав.

Пошуки вирішення цієї проблеми змушують звернутися до витоків. Так, поняття «велика держава» активно використовувалося у ХІХ ст. у тому сенсі, яким воно було наділене після Віденського конгресу: учасники обраного кола могутніх і активних акторів міжнародної політики того часу (Великобританія, Росія, Франція, Австрія і Пруссія, пізніше відповідно Австро-Угорщина і Німеччина), які визначально впливали на систему міжнародних відносин і її правове регулювання. Змістовне визначення цього терміну мало неюридичний характер, але сприймалося як таке, що не потребує уточнень і пояснень та активно використовувалося у політико-дипломатичному лексиконі.

У другій половині ХІХ століття у політико-дипломатичному дискурсі помітні спроби конкретизації змісту, що вкладався у поняття «велика держава». На підставі аналізу публічних промов Б. Дізраелі можна зробити висновок про змістовне наповнення поняття «велика держава», яке звучало як «Great Powers» та означало певне коло сильних держав, які мали достатню військово-політичну могутність для досягнення власних цілей і впливу на світову політику. Безперечно, до таких держав Дізраелі відносив Великобританію і свій концепт «великої держави» створив виходячи з реалій цієї держави. Так, «велику державу»

Дізраелі уявляв як величезну територію, значні людські і природні ресурси, підкреслював, що Великобританія має свої інтереси у всіх частинах світу. Наступними рисами великої держави виділів: здатність виживати у складних умовах, захист національних інтересів та вплив на систему міжнародних відносин. Окрему увагу політик приділив характеристикам народу «великої держави»: він має політичні права, існує у ситуації політичної та економічної стабільності, є освіченим та зацікавленим у суспільному благополуччі, і не менш важливо – відчуває почуття гордості за державу, до якої належить. Саме ця риса, на переконання Дізраелі, є гарантом можливості до самозбереження народу «великої держави» у складних умовах[1].

Таким чином, сукупність рис «великої держави» є наступною: значна територія, багаті природні ресурси, високий економічний потенціал, стабільність політичної і соціальної структури суспільства, здатність нації до виживання, високій рівень культури, чітке усвідомлення національних інтересів, військова могутність, яка дозволяє ефективно реалізовувати національні інтереси, можливість впливу на систему міжнародних відносин.

Разом із тим, ці показники є необхідними для становлення держави у якості наддержави, але недостатні для набуття статусу великої. Для статусу великої дослідники вимагають використання могутності держави не лише на власну користь, але й в інтересах всього світу. В якості прикладу такої держави наводять Радянській Союз, який розгромив нацистську Німеччину. А дії Радянського Союзу в Афганістані, які були викликані власними ідеологічними інтересами, не дають можливості відносити СРСР до великих держав. Така наддержава як США, з її діями у В'єтнамі, Югославії, Іраці також не може бути віднесена до великих. Таким чином, поняття «наддержава» та «велика держава» не є тотожними.

Послідовний аксіологічний підхід до даної проблеми дозволяє зробити наступний висновок: обов'язковою умовою віднесення конкретної держави до числа великих є її активне сприяння блага світового співтовариства та соціальному прогресу. Хоча така відповідь не звільняє науковців від проблеми визначення критеріїв блага світового співтовариства та характеристик соціального прогресу.

Які саме держави можуть претендувати на статус великих? Найпоширеніша відповідь – це постійні члени Ради Безпеки ООН – СРСР (Російська Федерація), США, Великобританія, Франція, Китай. Статут ООН покладає саме на ці держави особливу відповідальність за долю світу і загальну безпеку. У постбіполярній системі все більшу роль починають відігравати Індія, Бразилія, Індонезія.

На побутовому рівні склалося своє уявлення про «великі держави». Цікавими є погляди громадян на критерії віднесення до великих держав, так опитування 2010 р. ВЦВСД (Всеросійський центр вивчення громадської думки) свідчить, що основними критеріями громадяни РФ вважають: розвинену економіку - 55% опитаних, високий рівень життя громадян – 31%, могутні збройні сили – 26%, розвиток науки та високих технологій – 22%. Великими державами росіяни вважають: США – 61%, Китай – 32%, Японію – 23%, Німеччину – 20%, Великобританію – 18%. Інші держави були названі всього 2 % громадян. Значно рідше в якості рис «великої держави» росіяни вказують на необхідність відродження національного духу – 10%, дотримання демократичних норм – 9%. Перепоною для досягнення статусу «великої держави» вважають: відставання від передових країн в економічному розвитку – 49%, відсутність національної єдності – 17%, нестабільність політичної ситуації – 15%, відставання від провідних держав у рівні розвитку демократії – 13%, міжнаціональні конфлікти – 15% [2].

Концепції великої держави посилаються на поняття „загальних інтересів”, „глобальної відповідальності” та „визнання” з боку інших великих держав. „Великими” вважали держави, які вирішували долю людства, як правило, у формі світових або міжнародних конгресів, мирних конференцій, які підбивали підсумки масштабних конфліктів, міжнародних організацій глобального характеру, наділених політичними функціями. „Глобальна відповідальність” як основний критерій наголошує на діях «великої держави» в інтересах соціального прогресу та всього людства. Нарешті, критерій „визнання” держави великою іншими державами є одним з найпоширеніших. Але в історії чимало прикладів того, як статус великих держав не визнавався з політичних мотивів. Виключення Росії або Німеччини з системи міжнародних договорів, які створювали світовий порядок після Першої світової війни, було політичним кроком, який ніяк не

залежав від силових можливостей цих держав. „Визнання”, таким чином, є надто політизованим та суб’єктивним актом, щоб залишити за ним вердикт щодо великодержавного статусу.

Статус великої держави у добу глобалізації передбачає активну роль геополітичного гравця на міжнародній арені. Ця роль означає не лише широку політичну діяльність і відстоювання принципових позицій у міжнародних відносинах, а також інтенсивність цих відносин, підвищення власного міжнародного авторитету, посилення потреб інших держав у примноженні контактів з цією державою.

У науці про міжнародні відносини не має чіткого визначення поняття «великі держави». Не має конкретики і у визначенні їхнього міжнародного статусу. У ліберальному напрямку міжнародно-політичної науки панує думка, що час великих держав пройшов, саме поняття не відповідає політичним реаліям сучасного світу, тому і не потребує коректування. Можна зробити висновок про те, що характеристика, статус і функції «великих держав» у сучасній державі конкретно не визначені і ретельно не досліджуються. У сучасній науці існує значна кількість критеріїв для визначення великих держав. В якості основних критеріїв віднесення держави до розряду великих називають наступні: розвиток економіки, політичний вплив, значна територія, військова могутність, людські ресурси. Ці характеристики безумовно є важливими і багато у чому визначають роль та місце конкретної держави на міжнародній арені.

Література

1. Дронова Н.В. Концепт «великой державы» в политической риторике Б. Дизраэли [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tsutmb.ru/nu/nauka/index.php/razdel/meropr/2011.html?sobi2Task=sobi2Details&catid=21&sobi2Id=182>
2. Рябцева Е.Е. Статус «великой державы» в общественном мнении россиян [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [w.aspu.ru/images/File/Izdatelsthttp://wwvo/KR%20\(30\)%202012/76-79.pdf](http://w.aspu.ru/images/File/Izdatelsthttp://wwvo/KR%20(30)%202012/76-79.pdf)